

Opis źródła:

Słowo o ruinie ziemi ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława stanowi dla uczonych zagadkę. Prawdopodobnie jest to fragment większego utworu, który napisano wkrótce po podbiciu Rusi przez Mongołów (1237-1240), choć niektórzy badacze wiążą jego powstanie z okresem formowania się państwa moskiewskiego w XIV i XV wieku[1]. Dzieło zachowało się w ramach dwóch rękopisów, za każdym razem jako wstęp do trzynastowiecznego *Żywota Aleksandra Newskiego*. W jednym przypadku utrwalono także tytuł, który niewiele ma wspólnego z treścią zachowanej części utworu: mamy bowiem do czynienia z pochwałą potęgi rozkwitającego państwa. Źródło składa się z trzech części. Pierwszą można określić technicznym mianem „opisu wnętrza”. Autor wymienia podstawy potęgi Rusi, takie jak grody (miasta), wsie, książęta, monastery, rzeki, źródła etc., zaś ją samą przedstawia jako idealną wspólnotę chrześcijańską. W części drugiej średniowieczny erudyta dokonuje unikalnego w skali innych źródeł średniowiecznych opisu granic rysując obraz prawosławnego państwa otoczonego przez państwa katolickie (Węgry, „Lachy” / Polska, Czechy, państwa zakonne) i pogan (Burtasi, Czeremisi, Mordwa, Litwa, Jaćwież). W części trzeciej uzupełnia ów opis wspominając czasy rządów Włodzimierza Wsiewołodowicza Monomacha.

Miejsce wydania:

Слово о погибели Русской земли, опрас. Л. Дмитриев, [w:] *Библиотека литературы Древней Руси*, t. V: XIII в., ред. Д. Лихачев, Л. Дмитриев, А. Алексеев, Санкт-Петербург 1996.

Miejsce przechowywania:

Государственный архив Псковской области, собр. Псково-Печерского монастыря, ф. 449, № 60.

Древлехранилище *Института Русской Литературы РАН*, Р.IV, оп. 24, № 26

Tekst źródła:

Słowo o ruinie ziemi ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława

(przekład na język polski: Arkadiusz Siwko)

O pełna światłości i pięknnością ukraszona ziemio ruska! Pełna jesteś godnych podziwu niezwykłości: jezior licznych, rzek i źródeł otoczonych czcią, gór, wysokich szczytów, wysokich dąbrów, urodzajnych pól, pełna przeróżnych zwierząt, rozlicznych ptaków, niezliczonych i wielkich grodów, niezwykłych siół, monasterskich ogrodów, domów cerkiewnych i groźnych książąt, szlchetnych bojarów, licznych możnych ludzi. Wszystkim tym jesteś przepelniona, o ziemio ruska, o prawosławna wiaro chrześcijańska.

Stąd do Węgrów i do Lachów, do Czechów i od Czechów do Jaćwieży i od Jaćwieży do Litwy, do Niemców, od Niemców do Koreli, od Koreli do Ustiuga, gdzie żyją pogańscy Tojmicze i za Dyszące Morze; od morza do Bułgarów, od Bułgarów do Burtasów, od Burtasów do Czeremisów, od Czeremisów do Mordwy – wszystko to było przez Boga podporządkowane chrześcijańskiemu narodowi, [wszystkie te] kraje pogańskie, wielkiemu księciu Wsiewołodowi, jego ojcu Jerzemu, księciu kijowskiemu, dziadowi jego Włodzimierzowi Monomachowi, którym to Połowcy dzieci swoje straszili w kolebkach. Litwa z bagien na świat nie wychodziła, a Węgrzy umacniali swoje kamienne grody żelaznymi bramami, aby ich wielki Włodzimierz tam nie najechał, a Niemcy radowali się, że są daleko za Sinym Morzem. Burtasi, Czeremisi, Wiada i Mordwa jako bartnicy płacili daninę wielkiemu księciu Włodzimierzowi. I sam Manuel carogrodzki będąc w strachu wysyłał mu wielkie dary, ażeby mu wielki książę Włodzimierz nie zdobył Carogrodu.

I w tych dniach nastał ból dla chrześcijan: od wielkiego Jarosława i do Włodzimierza, i do obecnego Jarosława, i do brata jego Jerzego, księcia włodzimierskiego...

Słowniczek pojęć:

Lachy – stosowane w źródłach ruskich określenie na Polskę.

Jaćwież – tereny na dzisiejszym pograniczu polsko-białorusko-litewskim, które do XIII wieku były zamieszkiwane przez bałtyjski etnos Jaćwingów. Z tym pogańskim ludem rywalizowali w ciągu trzech stuleci zarówno książęta polscy, jak i władcy rusczy (z czasem także litewscy) dążący do rozciągnięcia swojego panowania na ich ziemię. Ostatecznie Jaćwież weszła w skład państwa Zakonu Krzyżackiego[2].

Niemcy – w języku staroruskim, w którym powstało źródło, określenie to mogło odnosić się także do ogółu cudzoziemców, szczególnie pochodzących ze Skandynawii oraz Europy Zachodniej. W tym przypadku najprawdopodobniej chodzi o przedstawicieli zakonów rycerskich tworzących swoje państwa w strefie nadbałtyckiej[3].

Korela, Tojmicze, Burtasi, Czeremisi, Mordwa – pogańskie ludy ugrofińskie sąsiadujące z państwem ruskim od północy i od wschodu. Do tej kategorii odnosi się także najpewniej tajemniczy toponim Wiada.

Bułgarzy – w tym przypadku chodzi o Bułgarów nadwołżańskich, czyli lud wyznający islam, sąsiadujący z ziemiami ruskimi od wschodu, mający swoje siedziby nad Wołgą.

Wielki książę Wsiewołod – Wsiewołod III Jurijewicz Wielkie Gniazdo, książę kijowski (od 1173 r.) i włodzimierski (1176-1212). Syn księcia Jerzego Włodzimierzowicza Dołgorukiego.

Dziadowi jego Włodzimierzowi Monomachowi – Włodzimierz II Wsiewołodowicz Monomach, książę kijowski (1113-1125). Książę, który był przez potomnych pamiętany jako ostatni, potężny władca całej Rusi. Jego potomkowie panowali następnie w większości księstw ruskich.

Połowcy – lud koczowniczy zamieszkujący step, południowi sąsiedzi Rusi, niejednokrotnie najeżdżający ich ziemie w okresie od XI do XIII wieku.

Sine Morze – używana w źródłach ruskich nazwa Morza Bałtyckiego.

Carogród – tradycyjne określenie Konstantynopola w źródłach ruskich.

(...) i do obecnego Jarosława, i do brata jego Jerzego, księcia włodzimierskiego – chodzi o Jarosława (zm. 1246) i Jerzego (zm. 1238) Wsiewołodowiczów – synów Wsiewołoda III Wielkie Gniazdo, którzy w okresie pierwszych najazdów mongolskich pełnili funkcję książąt zwierzchnich panując nad większością ziem ruskich.

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy)

1. Z jakimi sąsiadami graniczyła Ruś według źródła?
2. Czy autor źródła opisuje czasy sobie współczesne, czy też przeszłość?
3. Jakie obiekty przyrodnicze przytacza autor źródła opisując granice?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto

1. Jakie nowe państwa, sąsiadujące z Rusią, powstały w czasach, do których prawdopodobnie odnosi się źródło (XIII wiek)?
2. Czy przytoczone źródło mówi wprost o najeździe Mongołów na Ruś?
3. Którzy spośród wymienionych sąsiadów Rusi to sąsiedzi chrześcijańscy, a którzy pozostawali poganami lub innowiercami?
4. Co oznacza stwierdzenie, że Niemcy w czasach Włodzimierza Monomacha „radowali się, że są za Sinyim Morzem”?
5. Dlaczego w źródle wymieniono aż dwóch Jarosławów („wielkiego” i „obecnego”)?
6. Uporządkuj wzmiankowanych w źródle władców ruskich w kolejności od pradziada do prawnuków. Pomiń przy tym „wielkiego Jarosława”.

Wskazówki:

Prawidłowa odpowiedź na pytanie wymaga zapoznania się nie tylko z tekstem źródła, ale także z informacjami zawartymi w słowniczku (wiedza na temat nazw poszczególnych sąsiadów i punktów geograficznych; informacja na temat religii wyznawanych przez Bułgarów nadwożańskich i ludy ugrofińskie). W przypadku „wielkiego Jarosława” mowa jest o

Jarosławie Włodzimierzowiczu Mądrym, który panował w pierwszej połowie XI wieku i jest uznawany za jednego z twórców państwa kijowskiego.

Literatura pomocnicza:

Jakubowski W., Łużny R., *Literatura staroruska*, Warszawa 1971, s. 92-93.

Kijas A., *Ruś*, Poznań 2014.

Najważniejsze cezury:

W latach 1237-1241 miały miejsce pierwsze najazdy Mongołów pod dowództwem Batu (Batuchana) na Ruś. Uczeń może skojarzyć je z późniejszym najazdem Bajdara na Polskę i Węgry, w czasie którego miała miejsce bitwa pod Legnicą (1241).

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Arkadiusz Siwko